

Ivona OLARIU
(Biblioteca Centrală Universitară
„Mihai Eminescu” Iași/
Asociația Universităților,
Institutelor de Cercetare-
Dezvoltare și Bibliotecilor
Centrale Universitare din România
„Anelis Plus”)

**Perspective românești
asupra viitorului publicării
în acces deschis
(acorduri transformative)**

Abstract: (*Romanian perspectives on the future of open access publishing – transformative agreements*): cOAlition S, a group of national research funding organizations, launched Plan S on September 4, 2018. This initiative enjoyed the support of the European Commission and the European Research Council, its aim being to promote and sustain open access publication of all scientific articles resulting from public or private grants. Plan S introduced the concept of transformative agreements as a first step to full open access, gradually giving up the subscription-based model of scientific publishing (pay to read). The most recent role of the Romanian consortium is to negotiate transformative agreements and open access publishing agreements with important scholarly publishers, making it easy for Romanian scientists to publish their articles in open access in the journals of their choice, article processing charging – APCs payment being included in the agreement at the national level. In this way the authors are exempt from paying APCs and the consortium encourages the university libraries to re-orient their financial investments towards open access publishing and contribute sharing the scientific output all over the world. The university libraries and its professionals also have a well-defined role in implementing the concept of read and publish. The collaboration between the consortium and the libraries of the universities which are members in the consortium will provide agreement and eligibility information for the authors, optimize OA publishing workflows for them, and mediate publishers' communication with authors. Finding solutions to prepare for a fully OA is a new experience for university libraries, but this is a condition to keep their place and role in the informational environment of the future.

Keywords: *cOAlition S, transformative agreements, open access, article processing charging – APC.*

Rezumat: cOAlition S, un grup de organizații naționale de finanțare a cercetării, a lansat, pe 4 septembrie 2018, Planul S. Inițiativa a beneficiat de sprijinul Comisiei Europene și al Consiliului European pentru Cercetare, scopul ei fiind de a promova și susține publicarea în acces deschis a tuturor articolelor științifice rezultate din finanțare publică sau privată. Planul S a introdus conceptul de acorduri transformatoare, ca prim pas către accesul complet deschis, renunțând treptat la modelul de publicare științifică bazat pe abonament (pay to read). Rolul cel mai recent al consorțiului din România este de a negocia acorduri transformatoare și acorduri de publicare cu acces deschis cu importante edituri academice, facilitând publicarea articolelor în acces deschis pentru cercetătorii români în revistele selectate, plata taxelor (article processing charging – APC) fiind inclusă în acordul realizat la nivel național. În acest fel, autorii sunt scutiți de la plata APC-urilor, iar consorțiul încurajează bibliotecile universitare să-și reorienteze investițiile financiare către publicarea în acces deschis și să contribuie la diseminarea rezultatelor cercetării științifice în întreaga lume. Bibliotecile universitare și specialiștii din sistem au, de asemenea, un rol bine definit în introducerea conceptului read and publish. Prin colaborarea dintre consorțiu și bibliotecile

universitare membre în consorțiu se vor furniza autorilor informații privind acordurile încheiate și eligibilitatea, se vor optimiza, pentru ei, fluxurile de lucru pentru publicarea OA și va fi intermediată comunicarea editorilor cu autorii. Găsirea de soluții în vederea pregătirii pentru un OA complet este o experiență nouă pentru bibliotecile universitare, dar reprezintă o condiție pentru a-și păstra locul și rolul în mediul informațional al viitorului.

Cuvinte-cheie: *cOAlitiya S, acorduri transformative, acces deschis, taxa de publicare a articolului – APC.*

Concepte teoretice

Lansat pe la 4 septembrie 2018 de către CoAlition S (un grup de organizații naționale de finanțare a cercetării), cu sprijinul Comisiei Europene și al Consiliului European pentru Cercetare (ERC), Planul S avea scopul este de a se susține publicarea în acces deschis a tuturor articolelor științifice rezultate din granturi publice sau private.

Inițial, se presupunea că Planul S va intra în vigoare la 1 ianuarie 2020, dar din cauza evoluțiilor ulterioare, implementarea a fost amânată cu un an. Planul S se bazează pe zece principii care abordează diverse aspecte ale publicării cu acces deschis.

Planul S a abordat, de asemenea, subiectul acordurilor transformative ca mijloc de tranziție de la un model de publicare științifică bazat pe accesul deschis, deși finanțatorii nu sprijineau modelul *hibrid* de publicare. Motivația acestei tranziții a fost exprimată în mod explicit într-un preambul la Planul S (Marc Schiltz, președintele Science Europe, 4 septembrie 2018), *explicând dreptul de proprietate asupra regulilor care reglementează diseminarea informațiilor științifice și responsabilitatea pentru utilizarea corectă a fondurilor publice*. A fost admis, însă, rolul editorului ca furnizor de servicii care poate percepe o taxă pentru servicii precum revizuirea, editarea sau diseminarea rezultatelor de cercetare.

Așadar, acordurile transformative sunt acele contracte convenite între instituții (consorții naționale, în cazul de față) și editori, care transformă modelul bazat pe servicii de acces, de abonare, în cel bazat pe servicii de publicare, în care se face o plată pentru servicii de publicare în acces deschis (complet și imediat).

Acordurile reprezintă o modificare semnificativă față de standardul anterior, cu acorduri de licență prin abonament, deoarece aduc laolaltă cele două aspecte: al accesului bazat pe bază de abonament la conținutul științific publicat în revistele din colecții și publicarea în acces deschis, cu plata unei taxe (APC), în cadrul unui acord încheiat la nivel central.

În concluzie, obiectivul principal al încheierii acordurilor este sprijinirea publicării în acces deschis, pentru trecerea integrală, în timp, la acest mod de publicare.

În acest scop, acordurile existente cu editorii științifici sunt renegociate pentru a sprijini această tranziție, deoarece resursele financiare investite în abonamente sunt

transferate către taxele de publicare. Scopul este de a se asigura că rezultatele cercetării sunt complet deschise și reutilizabile.

Drepturi de autor

De obicei, acordurile transformative solicită ca drepturile de autor să fie păstrate de către autor, care va aplica o licență Creative Commons (CC) articolului publicat și, eventual, versiunilor manuscrise ale autorului. Este foarte frecvent recomandat CC BY.

Dreptul de autor în contextul OA

Creative Commons (<https://creativecommons.org/>) este o organizație americană non-profit, realizând o rețea internațională dedicată accesului la conținut educațional și extinderii gamei de *lucrări creative* disponibile celor interesați, pe baze legale, în vederea partajării.

O licență precizează ce este permis sau nu să faci cu o creație (text, sunet, imagine, multimedia). Publicarea unui articol, înregistrarea unei melodii, distribuirea unei creații online sunt protejate de drepturile de autor, reglementate de legislația în vigoare (*toate drepturile rezervate*). De cele mai multe ori, drepturile de autor îngădesc reutilizarea sau remixarea unei creații, aceste operații necesitând acceptul autorului.

În concluzie, o licență precizează condițiile de folosire a unui conținut și restricțiile.

CC a lansat mai multe licențe de drepturi de autor, cunoscute sub numele de *licențe Creative Commons*. Aceste licențe permit autorilor operelor creative să comunice ce drepturi păstrează și la ce drepturi renunță, în beneficiul celor interesați sau al altor creatori.

Proiectul a început în 1998, iar în 2019 existau deja aproape 2 miliarde de lucrări licențiate sub diferitele licențe Creative Commons.

Specificul fiecărei licențe Creative Commons este clar explicat, cu simboluri vizuale asociate. Proprietarii de conținut își păstrează în continuare drepturile de autor, dar licențele Creative Commons oferă versiuni care înlocuiesc negocierile individuale pentru drepturi specifice între proprietarul drepturilor de autor (licențiatorul) și licențiatul.

Tipuri de licențe CC :

Atribuire generică

CC BY

Licența permite *distribuirea* (copierea și redistribuirea unei opere în orice mediu și în orice format) și *adaptarea* (remixarea, transformarea și construirea pe baza operei inițiale, a autorului), în orice scop, inclusiv comercial.

Licențiatorul nu poate revoca aceste drepturi cât timp sunt respectați termenii licenței.

Este o licență foarte adaptabilă, care permite o diseminare și utilizare maximă a operelor licențiate.

Atribuire – Distribuire în condiții identice
CC BY-SA (share-alike)

Licența permite *distribuirea* (copierea și redistribuirea unei opere în orice mediu și în orice format) și *adaptarea* (remixarea, transformarea și construirea pe baza operei inițiale, a autorului), în orice scop, inclusiv comercial.

Licențiatorul nu poate revoca aceste drepturi cât timp sunt respectați termenii licenței.

ShareAlike — Dacă se remixează, se transformă sau se construiește pe baza acelui materialul, contribuțiile rezultate trebuie distribuite sub aceeași licență ca și originalul.

Licența este comparată cu *copyleft* licențe gratuite sau cu un software *open source*. În concluzie, toate lucrările noi vor purta aceeași licență, iar aceste derivate vor permite, de asemenea, utilizarea comercială.

Exemplu: Wikipedia

Este licența recomandată pentru materiale care ar include conținutul de pe Wikipedia.

Atribuire – Fără modificări
CC BY-ND

Licența permite distribuirea integrală și fără modificări, în orice mediu sau format, pentru orice scop, chiar și comercial, cu atribuirea/recunoașterea ca autor a persoanei respective (a autorului).

No derivatives (Fără derivate) - dacă se remixează, se transformă sau se construiește pe baza materialului, materialul modificat nu poate fi distribuit.

Licențiatorul nu poate revoca aceste drepturi cât timp sunt respectați termenii licenței.

Atribuire – Necomercial

CC BY-NC

Licența permite altor persoane să *partajeze* (să copieze, să redistribuie) și să *adapteze* (să modifice, să dezvolte și să adapteze creația originală, să construiască pe baza materialului original – a autorului), în scop necomercial, iar noile creații rezultate trebuie să precizeze autorul (pe dv.). Noii autori nu trebuie să licențieze creațiile lor derivate în termeni identici.

Necomercial - Nu poate fi utilizat materialul în scopuri comerciale.

Licențiatorul nu poate revoca aceste drepturi cât timp sunt respectați termenii licenței.

Atribuire – Necomercial- Distribuire în Condiții identice

CC BY-NC-SA

Licența permite celor interesați să modifice, să adapteze și să dezvolte creația originală (a autorului) în scop necomercial, dar condiția este ca aceștia să precizeze sursa și să-și licențieze creațiile lor în termeni identici.

Licențiatorul nu poate revoca aceste drepturi cât timp sunt respectați termenii licenței.

Atribuire – Necomercial – Fără modificări

CC BY-NC-ND

Este cea mai restrictivă licență, utilizatorilor fiindu-le *permis* să descarce opera și să o distribuie, iar *interzis* - să modifice opera și să o utilizeze în scopuri comerciale.

All rights guaranteed = Toate drepturile garantate

Licența permite licențiatorilor să renunțe la toate drepturile și să își înregistreze opera sub domeniul public.

Deși atât domeniul public cât și licențele deschise (CC) acordă acces gratuit la materiale, există diferențe importante: licențierea deschisă recunoaște dreptul de proprietate asupra operei, iar aceste opere cu licență deschisă rămân protejate de legea drepturilor de autor; spre deosebire de acestea, operele din domeniul public nu sunt protejate de legea drepturilor de autor. În concluzie, atunci când folosesc opere cu licență deschisă, utilizatorii trebuie să respecte cerințele acesteia, dar acest lucru nu se aplică operelor din domeniul public.

Fig.1 Imagine adaptată după: „Relația dintre domeniul public, Boyoung Chae, licențiat sub CC-BY 3.0. <https://iowaoer.wordpress.com/module-3-copyright-fair-use/>

Experiențe europene și inițiative românești

Acordurile transformative sunt implementate, la nivel mondial, de multe consorții, pentru a îmbunătăți transparența utilizării fondurilor publice și pentru a controla costurile publicării științifice. Inițiativele active în acest domeniu, cum ar fi OA2020, Plan S sau ESAC (Eficiență și standarde pentru taxele articolelor), dezvoltă un cadru care sprijină alinierea obiectivelor și strategiile de negociere pentru a obține impactul la scară globală.

Acest model de abonare a fost deja experimentat în țări europene precum Austria, Finlanda, Germania, Olanda, Norvegia, Suedia, Elveția, UK, dar și în SUA, au o

experiență semnificativă ; de remarcat că țări din aceeași regiune a Europei ca România au încheiat deja acorduri cu un număr variabil de edituri - Ungaria (14 TA), Cehia (14 TA), Slovenia (5 TA), Polonia.

Datele extrase din Web of Science (2024) indică, pentru perioada 1974 (primul an pentru care WoS furnizează date) - 2024, aproximativ 27% articole publicate în OA. Din totalul celor aproximativ 93.400 articole OA, 86% sunt din perioada 2013 (primul an al proiectelor care au promovat OA)-2024, iar 42.631, adică aproape 46% din totalul OA, aparțin intervalului 2020 (primul an în care publicațiile finanțate din bani publici urmau a fi disponibile în OA, conform solicitărilor CE) – 2024.

Fig. 2 Repartiția pe domenii a celor peste 93.400 articole publicate în OA

Analiza acestor date demonstrează o creștere accelerată a publicării în OA, în ultimii ani, din cele 42.631 articole, 572 fiind *highly cited papers*, iar 45 – *hot papers* (2021 – 3, 2022 – 30, 2023 – 12). Domeniile cel mai bine reprezentate sunt medicină internă (8), medicină cardiovasculară (6), matematică (4), biochimie și biologie moleculară (3), ecologie (3), fizica particulelor (2), știința plantelor (2), alte domenii fiind reprezentate de câte un articol. Domeniul HSS (humanities and social sciences) a furnizat 5 publicații din această categorie.

Articolul cel mai citat, din totalul celor publicate în OA, (2022, din medicină) a totalizat 2.202 citări. Lucrările publicate între 2020-2024, în regim deschis, sunt de tip articol *scientific article* (33.500), *review article* (5.500), *proceeding paper* (1.900), *book chapter* (44), restul fiind alt tipuri de documente. Principalele instituții finanțatoare din România sunt Consiliul Național al Cercetării Științifice CNCS și UEFISCDI, prin proiectele finanțate; un număr semnificativ de articole este finanțat de organisme din străinătate, fiind rezultate din colaborări internaționale (UE, UK Research Innovation, Spanish Government etc).

Datorită Proiectului „Acces la literatura științifică și publicarea în regim deschis” – *Anelis Plus 2023-2025*, din cadrul PNCDI IV (2022-2027), Programul 5.10 Știință și societate (nr.1/7.06.2023), va fi dezvoltată componenta de acorduri transformative prin activități specifice:

- Cunoașterea modelelor de *business* în domeniul acordurilor transformative al editurilor colaboratoare (revistele în care se va putea publica – *hibride* și *gold open access*, lista titlurilor incluse, numărul de APC-uri – limitat sau nu), în vederea identificării celor mai potrivite case editoriale pentru comunitatea științifică din România, în acord cu *output*-ul științific, costurile implicate (finanțare din proiect și cofinanțare) și termenii de desfășurare a Proiectului.

- Selecția editurilor cu care se vor încheia acorduri transformative.

- Încheierea unor acorduri transformative care să includă publicare de articole științifice în regim de acces deschis, cu păstrarea posibilității de a consulta informație științifică a cărei accesare se face sub abonament. Costul abonamentelor va include APC-uri.

- Pentru tranziția către *pay to publish*, se vor desfășura activități care vor susține publicarea în OA și vor familiariza utilizatorii cu noile concepte de publicare, cu pașii de parcurs și condițiile de respectat: cunoașterea platformelor, a modalității de lucru (etapele de desfășurare a procesului, de la încărcarea pe platforme, procesul de *peer review*, primirea acceptului de publicare, implicarea consorțiului), stabilirea și respectarea condițiilor de publicare în depozite instituționale etc.

În perioada iunie-decembrie 2022, Proiectul „Acces la literatura științifică și tehnică” (finanțat din PN III și de cele 89 instituții beneficiare) a adus, ca etapă premergătoare încheierii TA, 10 vouchere de publicare în OA, care se adresau autorilor de corespondență din cele 18 instituții abonate la Cambridge Journals (colecția integrală, STM sau SSH). Taxele acopereau costurile de publicare pentru articolele acceptate până la sfârșitul lui 2022 sau trecerea în acces deschis a celor publicate deja ca articole disponibile doar prin abonament, oferind beneficiul vizibilității și, astfel, posibilitatea obținerii mai rapide a unui număr mai mare de citări.

Colaborarea cu Editura Cambridge a continuat în 2023, primul an al proiectului aflat în derulare, când oferta a însemnat 15 taxe de publicare având ca potențiali beneficiari autori de corespondență din 69 instituții, iar acestea i s-au adăugat 25 APC-uri din partea Royal Chemistry Society.

Bilanțul a indicat o utilizare scăzută – 3 pentru revistele CUP, în 2022, și 2 în 2023, respectiv 10 pentru revistele RSC, *Anelis Plus* identificând drept cauze posibile rata ridicată de respingere în cazul revistelor de excelență științifică, pe de o parte, dar și necunoașterea, de către utilizatorii finali, a posibilității de a publica fără a trebui să asigure taxele în cazul OA. Concluziile evaluării conduc la necesitatea organizării de instruirii pentru utilizarea noilor resurse și tehnologii informaționale, pentru cunoașterea tendințelor inovative în activitatea informațională, în documentarea și publicarea științifică, incluzând acordurile transformative (de la dezvoltarea conceptului, a

modului de aplicare a acestei facilități, alegerea revistei și redactarea articolului, până la finalizarea procesului). Instruirile, care reprezintă oricum o etapă recomandată pentru succesul acordurilor transformative, sunt realizate cu implicarea unor specialiști cu competențe în specificul de publicare al fiecărei edituri.

Ținând cont de experiența din 2022, Consorțiul *Anelis Plus* a inițiat, în 2023, discuții cu edituri colaboratoare, în contextul trecerii la TA, pentru familiarizarea rapidă și extinsă personalului academic cu implicațiile noului mod de publicare, prin organizarea, în 2023 și 2024, a mai multor evenimente cu acest subiect:

1: *Open access at Wiley and Transformative Agreement structure*, susținut de Marta Dyson, Senior Account Manager for Central Europe la Wiley

2: *Admin and Author workflow in publishing OA*, susținut de Graham Woodward, Associate Customer Success Director la Wiley

3: *Anelis Plus & Wiley Transformational Open Access Agreement – Introduction to the new agreement and how to publish open access with Wiley*, susținut de Graham Woodward, Associate Customer Success Director la Wiley

4: *Opportunities to publish in OA Cambridge University Press journals*, susținut de dr. Robert Coravu, Romdidac S.A., reprezentant CUP în România

5: *OA publishing with RSC – Anelis Plus experience in 2023*, susținut de prof. dr. Luminița Silaghi-Dumitrescu, autor de articole publicate în reviste RSC

6: *Transformative Agreement Workshop for Account Administrators: Setting yourself up for TA success*, susținut de Gifty Abraham, Senior Training Executive la CUP.

Prioritățile de intervenție au vizat, alături de promovarea oportunităților oferite odată cu introducerea TA, analiza output-ului științific românesc la diferite edituri, pentru a maximiza numărul articolelor publicate; selecția editurilor astfel încât să fie acoperite toate domeniile/subdomeniile științifice ale instituțiilor participante; obținerea posibilității de a publica atât în reviste hibride, cât și gold OA; obținerea, în acord cu politica editurii, a unui număr nelimitat de APC-uri.

În mod tradițional, acordurile transformative se încheie pentru 3 ani, cu precizarea numărului de APC-uri incluse în fiecare an, nefiind posibilă folosirea celor rămase în perioada următoare. Limitarea perioadei de finanțare la nivelul anului 2025 a lăsat ca unică posibilitate reînnoirea anuală a contractelor cu editurile, propunerile din 2023 incluzând 7 edituri (Elsevier, SpringerNature, Wiley, CUP, IOP, RSC, IEEE), procesul de urmărire, avizare, instruire și evaluare a rezultatelor revenind consorțiului. Rămâne însă foarte important rolul autorilor de corespondență, care trebuie să fie afiliați unei instituții abonate la baza de date în care este inclusă revista, și care vor transmite manuscrisul, folosind platforma editurii, și vor corespunde cu editorul și evaluatorii, pentru peer review. În funcție de editură, opțiunea pentru publicare tradițională sau în OA se face înainte sau după acceptarea articolului, dar aceasta este o condiție necesară.

Fig. 3 Fluxul publicării în OA (prelucrare după Open access publishing workflow, Gifty Abraham: Transformative Agreement Workshop for Account Administrators, online, CUP, January 2024)

Colaborarea dintre consorțiu și edituri include atât avizul Anelis Plus pentru publicare, cât și rapoarte periodice ale editurii asupra statisticilor de publicare, cu informații despre numele și emailul autorului de corespondență, afilierea acestuia, data acceptării articolului pentru publicare, titlul revistei și al articolului, tipul articolului, DOI și/sau link-ul către articolul publicat, dar și un raport anual. De asemenea, sunt prevăzute tipurile de contribuții acceptate pentru publicare în OA și lista de reviste la care pot fi trimise articolele.

Concluzii

Acordurile transformative sunt temporare și reprezintă tranziția către accesul deschis integral, având rolul de a susține o schimbare rapidă și ireversibilă de la modelul de abonament clasic spre modelul de publicare cu acces deschis. Odată ce portofoliul unui editor se transformă în OA, acesta ar trebui să rămână acces deschis, fără ca modelul de abonament să revină la accesul *paywall*.

Acordurile transformative au potențialul de a converti, la nivel individual (universitate, consorțiu), 100% a rezultatelor cercetării științifice în acces deschis, dar suma tuturor acordurilor determină tranziția la scară globală către OA.

Autorii păstrează drepturile de autor, fără a pierde drepturile de utilizare și reutilizare depline ale operelor lor (autorii eligibili în temeiul acordului păstrează drepturile de autor, iar editorul acordă licență pentru aceste articole sub licențe Creative Commons Attribution CC-BY, CC-BY-NC, CC-BY-NC-SA sau CC-BY-NC-ND).

Acordurile trebuie să fie transparente, cercetarea finanțată din fonduri publice având cea mai largă acoperire posibilă, iar costurile și detaliile tranziției către accesul deschis, precum și progresul acesteia să fie disponibile, astfel încât factorii interesați să poată evalua investițiile și punctele în care procesele trebuie îmbunătățite.

Acordurile transformative au ca scop limitarea costurilor comunicării științifice și promovarea echității în publicarea academică.

Activitățile din 2024-2025, pentru comunitatea științifică din România, au în vedere exemplele de bune practici organizate de structuri similare *Anelis Plus*, asociații profesionale și științifice care au obiective în același domeniu, în colaborare cu editurile partenere, și este așteptat ca diseminarea rezultatelor la manifestări științifice de profil să crească nivelul de accesare a APC-urilor.

Raportul experților independenți asupra *Analizei de țară a sistemului de cercetare și inovare din România (Country Review of the Romanian Research and Innovation System)*, realizat în cadrul Horizon Europe, 2022 – Policy support facility, include o serie de constatări cheie, la a căror îndeplinire va contribui și proiectul în derulare, prin noutățile pe care le introduce în susținerea cercetării din România: asigurarea predictibilității și eficienței sistemului de finanțare, îmbunătățirea guvernanței și a finanțării la nivelul instituțiilor de cercetare și asigurarea unui mediu mai bun pentru resursele umane.

Webografie

Szprot, Jakub; Gruenpeter, Natalia; Rycko, Nikodem; Siewicz, Krzysztof. 2021. *Transformative Agreements: Overview, Case Studies, and Legal Analysis*, disponibil la: <https://zenodo.org/records/4585393>, ultima accesare la 15 noiembrie 2023.

<https://esac-initiative.org/about/transformative-agreements/guidelines-for-transformative-agreements/>

<https://iowaoer.wordpress.com/module-3-copyright-fair-use/>

<https://creativecommons.org/>